

Brentanova teorie pravdy

Brentano's Theory of Truth

*Hynek Janoušek**

Filosofický ústav
Akademie věd České Republiky
Jilská 1, 110 00 Praha 1
&
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
hynek.janousek@uhk.cz

Abstrakt/Abstract

Tato studie mapuje vývoj Brentanova pojetí pravdy a ontologie, která se s jednotlivými pokusy po definici pravdy pojí. Nejprve je představena Brentanova raná koncepce pravdy jako shody soudu a předmětu soudu. Jsou ukázány problémy, na které Brentano ve svém korespondenčním pojetí pravdy narazil. Tyto problémy se týkají zejména zvláštních typů entit, které mají ručit za pravdivost soudů, jež vypovídají o neexistujících předmětech, privacích etc. Tváří tvář těmto problémům Brentano svoji původní koncepci zavrhl a nahradil epistemickým pojetím pravdy jako evidence a reduktivním pojetím nereálných předmětů, které jsou pouhým zdáním, jež v nás vzbuzuje nedostatečná analýza sémantické formy soudů. Studie předkládá v základních obrysech Brentanovo pojetí významu soudů o ireálných entitách podává a podrobuje ho kritice.

The article describes the development of Brentano's conception of truth as well as the ontology which is closely connected to different attempts of Brentano's definition of truth. First of all comes Brentano's early view of truth as a correspondence between judgment and object into consideration. This conception brought Brentano face to face with peculiar kinds of entities which are to vouch for truth of judgments concerning non-existent objects, privations etc. Brentano was eventually forced to leave his original definition behind and substitute it with a new definition of truth as evidence. He also embraced a reductive stand towards supposedly unreal entities which are to be interpreted as fictions caused by insufficient analysis of semantic structures of judgments. The study ends with a presentation and critique of brentanian analysis of semantics of judgments concerning unreal objects.

* Článek vznikl v rámci grantu GAČR P401/11/0371 *Apriorní a syntetické od středověku po současnou filozofii* a díky studijnímu pobytu v Husserlově archívu v Paříži, který byl umožněn prostřednictvím projektu mezinárodní akademické spolupráce mezi CNRS a AV ČR *Husserl's Theory of Language*.

Úvod – Franz Brentano

V podvědomí filosofické veřejnosti tkví Franz Brentano jako postava, která inspirovala několik významných myslitelů, především Edmunda Husserla, a pokud si někdo na nějaké Brentanovo dílo vzpomene či dokonce něco i přečte, bude to s velkou pravděpodobností jeho *Psychologie z empirického hlediska* z roku 1874¹ či její druhé, přepracované vydání z roku 1924. To zajisté není špatná volba, tato kniha je napsaná poměrně přehledně a lze v ní najít i známé pasáže o intencionalitě jakožto podstatném rysu, který představuje intencionální inexistence objektu. Toto dílo však reprezentuje v mnoha oblastech pouze dočasnou, střední fázi Brentanova myšlení. Chce-li poté člověk přejít k hlubšímu pochopení Brentanovy filosofie a některých jejích hlavních motivů, narazí na některé potíže. Brentano sám příliš nepublikoval a jeho styl filosofování je navíc dosti nesystematický, jeho odkaz tvoří ze značné části krátké traktáty, v nichž si Brentano klade, a nutno říci, že se značnou vytrvalostí, k řešení konkrétní problémy a podává na ně odpovědi, které mají občas charakter různých, často se lišících pokusů. Další obtíží je, že část zajímavých Brentanových textů, především jeho rané přednášky o logice a metafyzice a texty středního období, nebyly nikdy publikovány a to, co bylo po Brentanově smrti vydáno první vlnou Brentanových žáků, tvoří často pozoruhodné koláže textů z různých období slepených do jednoho celku. I přes všechny tyto potíže je však s jistou dávkou trpělivosti a opatrnosti možné uchopit hlavní rysy brentanovské filosofie či filosofování, tak jak ji Brentano vyvinul ve dvou značně se lišících obdobích: v první, psychologicko-deskriptivnější fázi 1862–1904 (která bývá obvykle ještě rozdělována na fázi aristotelovskou a psychologicko-deskriptivní), a v druhé, reistické fázi let 1904 až 1917.

V tomto textu bych se chtěl zamyslet nad vývojem a význačnými rysy Brentanovy teorie pravdy. Chtěl bych ji tudíž nejdříve v krátkosti zasadit do širšího kontextu, popsat ji a zkusit představit její hlavní motivy i některé slabiny.

Brentanova teorie pravdy

Adekváční pojetí

Brentanova teorie pravdy prodělala zajímavý vývoj. Brentano se pokouší svoji teorii nejdříve vybudovat spíše jako teorii *adekvace*, aby se nakonec těchto pokusů vzdal a nahradil ji teorií *evidence*. V tomto ohledu je překvapivé, že na konci svého vývoje Brentano staví tyto dva přístupy do *protikladu*, neboť čtenáři Husserla jsou zvyklí vidět v obojím souvislost (evidence jakožto názor jisté adekvace). Pokusím se ukázat, jak se tyto teorie do tohoto protikladu u Brentana dostaly.

Začněme zprvu původnější fázi zaměřenou na pravdu jako adekvaci.

Brentano začíná tvrzením přejatým z Aristotela, že pravda (a *mutatis mutandis* i slovo nepravda) se podobně jako bytí vypovídá mnoha způsoby. Jako pravdivý (*Wahr*)

¹ Brentano (1874).

může být označen pojem, smyslová představa, soud, ale i věc.² Stejně tak jako při vypovídání bytí ale existuje základní význam slova pravda, jehož derivacemi lze odvodit významy vedlejší, tj. slovo pravda není ekvivokací v přísném smyslu, nýbrž jeho významy spolu souvisejí. Podle Brentana je základní význam pravdy potřeba pochopit jako pravdu soudu.

„Ze vztahu k pravdivosti a nepravdivosti soudů získává vše ostatní, co se nazývá pravdivým a nepravdivým, své jméno; mnohé proto, že dává najevo pravdivý či nepravdivý soud, jako např. nepravdivé tvrzení či výraz; mnohé proto, že vyvolává pravdivý a nepravdivý soud, jako např. halucinace, chybně vyslovené či napsané slovo, kov, který je kvůli své podobnosti považován za zlato; mnohé proto, že usiluje o vyvolání pravdivého či nepravdivého soudu, jako např. pravý (wahr) rozum či nepravé (unwahr) jednání ...“³

Je to tedy soud, který do shody vstupuje. Co však je druhým termínem vztahu shody? Brentano zprvu zkouší vyjít z toho, že tímto termínem je věc (*res*), tedy reálně existující jsoucno, přičemž zastává tradiční názor, že existují dva typy kvality soudu, které do shody vstupují – pozitivní, jehož výkonem je uznání (*Annerkennung*), a negativní soud, jehož výkonem je popření (*Leugnung*). V první definici pravdy soudu, v níž má být vyjasněna struktura obou částí termínů adekvace, pak Brentano vychází z jisté pasáže v Aristotelovi, který v *Metafyzice* IX říká, že „kdokoliv má to, co je rozděleno, za rozdělené a to, co je spojeno, za spojené, soudí pravdivě a mylí se ten, kdo se chová v protikladu k tomu, jak se věci mají.“⁴ Tuto definici Brentano kritizuje, považujeme-li totiž spolu s Aristotelem soud za spojení myšlenek (*συνπλοκή των νοημάτων*) a přijmeme-li zprvu, co se intuitivně nabízí, totiž že jde o v syntéze se odehrávající představu spojení či rozdělení dvou *realit*, ke kterým se myšlenky vztahují (např. „Karel sedí“ či „Karel nesedí“ je spojením či rozdělením reálně existujícího Karla a reality sezení), pak se dostaneme v mnoha případech do těžko řešitelných problémů. Když řeknu, že pes není kočka, nezměnilo by se na pravdě soudu nic, ani kdyby kočky vymřely a psi jakožto druh přežívali dál. Na „*realitě*“ sémantického korelátu predikátu v mnoha případech vůbec nesejde. První reforma Aristotelova chápání pravdy pak spočívá v ošetření tohoto problému. Tím se dostáváme k vylepšené definici: *Soud je pravdivý, když věci připisuje, co je s ní v realitě dáno jakožto sjednocené, a upírá, co s ní v realitě jakožto sjednocené dáno není.*⁵ I tato definice však trpí z Brentanova hlediska nedostatkem, připustíme-li spolu s Brentanem a v rozporu s dnešním většinovým, avšak věcně nikoliv samozřejmým náhledem⁶ možnost vypovídat existenci alespoň v některých případech jako predikát. V takových, tzv. existenčních soudech,

² V češtině však na rozdíl od němčiny užíváme spíše výraz „pravá věc“ než „pravdivá věc“.

³ Franz Brentano (1930, s. 6). Tato kniha je posmrtně vydanou kolekcí rozmanitých úvah na téma pravdy a evidence pocházejících z různých období Brentanova myšlení.

⁴ Aristotelés (2003, Kniha IX, 1051b).

⁵ Brentano (1930, s. 19).

⁶ Viz např. Tugendhat (1975).

např. ve větě „Karel začal existovat“, pak, zdá se (jak tvrdil již Aristotelés v *Metafyzice*, IX), nevypovídáme *sjednocení* či *rozdělení* předmětu a jeho vlastnosti, nýbrž jedná se o *prostý, nesyntetický* soud. To je zjevné již jen z toho, že v tradičních negativních predikativních soudech nepopíráme nutně skutečné bytí entit, k nimž se vztahujeme v subjektu a predikátu, nýbrž skutečnost jejich spojení v jeden celek. To by však vedlo k tomu, že při chápání soudu „Karel neexistuje“ jako složeného nepopíráme nutně existenci Karla, nýbrž pouze skutečnost „spojení“ Karla a existence, což zjevně *neodpovídá* významu negativní existenční výpovědi.

K právě uvedené definici pravdy by tak bylo potřeba dodat následující zohledňující dovětek: ... *anebo v případě prostého soudu, že něco je reálné, když to je, a není reálné, když toto něco není.*⁷ Při takovémto doplnění se však dostává do krize idea shody soudu s realitou. S čím se totiž shoduje prosté popření existence nějakého předmětu? Pro Brentana, a to je důležité, získává tento problém centrální význam, neboť Brentano se domnívá, že podrží-li tradiční rozdělení soudu na afirmující a negující, může všechny obecné predikativní soudy v posledku redukovat na existenční tvrzení: některá A jsou B tak lze redukovat na existuje BA, všechna A jsou B na neexistuje neBA, některá A nejsou B na existuje neBA a žádné A není B na neexistuje BA. S čím reálným by se však nyní mělo shodovat prosté popření objektu (např. ďábel neexistuje)? Ale i v případech negace rysu reálného předmětu se můžeme ptát, s čím reálným se shoduje tvrzení nepřítomnosti vlastnosti (např. tento člověk není bohatý). Ptát se lze zajisté i na adekvaci v případě modálních tvrzení, např. nutné nemožnosti něčeho, a různých značně rozmanitých tvrzení, u nichž není jasné, co s nimi má korespondovat, by bylo možno podat celou řadu.

Brentano tudíž píše:

„Vidíme, že tvrzení, že pravda je shodou soudu s věcí (či jakkoliv podobně se člověk vyjádří), musí být buď od základu mylné, anebo mu musíme dát úplně jiný význam než ti, kteří se domnívají mít v případě pravdy danou jistou relaci identity, stejnosti či podobnosti mezi myšlením a věcí.“⁸

V této fázi svého myšlení se Brentano rozhodl pro druhou alternativu, totiž dát shodě jiný, širší význam. Nejprve je třeba dle Brentana pochopit správně rozsah oblasti, na kterou se souzení vztahuje, a protiklad vztahu mezi soudem, který tvrdí, a soudem, který neguje. Brentano tak vstupuje do svého „meinongovského“ období, chtělo by se s odkazem na Brentanova žáka poněkud paradoxně říci.

„Něco‘ je samozřejmě vždy posuzováno. Co však znamená toto ‚něco‘? – Jde o termín, který může být vztažen na Boha, na svět, na každou věc a nevěc (Unding).“⁹

Explicitně je tak připuštěna oblast korelátů soudů neomezující se na oblast reálného.

⁷ Brentano (1930, s. 21).

⁸ Tamt., s. 23.

⁹ Tamt., s. 24.

„Tato oblast, která je naprosto bez hranic, se však okamžitě rozpadá na dvě části. Protiklad afirmujícího a negujícího soudu s sebou totiž nese to, že v každém případě je jeden, ale také pouze jeden ze dvou způsobů souzení souladný (*passend*) a druhý nesouladný (*unpassend*) ... Oblast, se kterou souhlasí afirmující soudy, nazýváme oblastí existujícího, což je pojem, který je třeba odlišit od pojmu věčného, podstatného, reálného; oblast, se kterou souhlasí negující způsob souzení, nazýváme oblastí neexistujícího.“¹⁰

Dle Brentana lze takto najít dostatečně širokou definici, která se pojmově neváže na pojem reálného.

„Pravdivý je soud tehdy, když o něčem, co je, tvrdí, že to je, a o něčem, co není, popírá, že to je (nepravdivý je však tehdy, když stojí s tím, co je a není, v rozporu).“¹¹

Tento výsledek pak Brentano uzavírá poněkud problematickým tvrzením.

„V ničem jiném než v tom, co zde tvrdím, nespočívá shoda s předmětem, o níž se tolik hovoří. Shoda zde neznamená být stejný či podobný, nýbrž být odpovídající, vhodný, souhlasný, harmonizující, či jaké jiné ekvivalentní výrazy může člověk ještě použít.“¹²

Ponechme stranou, zdali je možno mluvit o odpovídání či souhlasnosti, aniž bychom implicitně nepředpokládali nějaký typ totožnosti mezi oběma souhlasnými členy. Brentano zde pouze odmítá zjevnou absurditu, podle níž by např. tvrzení, že něco je červené, muselo být samo červené, aby se mohlo s existující červení shodovat. Problematictější aspekt je zde dán myšlenkou intencionality. Soud je jak známo u Brentana chápán především jako *intencionální* akt *sui generis*, to znamená, že se vždy musí k nějakému předmětu vztahovat, a pokud je pravdivý, tak s ním musí být v „souladu“ či s ním „harmonizovat“. Ontologický status těchto předmětných korelátů soudu je však značně nejistý.

Na konci přednášky o pojmu pravdy se Brentano podle všeho pokouší o jistou klasifikaci, když tvrdí, že pravdivé soudy lze rozdělit na 1) soudy s reálným předmětem, 2) soudy s nereálným předmětem, který je dále buď 2a) zprostředkovaně závislý na realitě (např. soudy o schopnostech, privacích atp.), anebo 2b) na realitě nijak nezávislý (např. soudy o nutných či nemožných předmětech). Vzhledem k tomu, že o něco dříve Brentano vztáhl k pravdivým pozitivním a negativním soudům korelativně oblast *jsoucího* a oblast *nejsoucího*, získáváme šest možných typů intencionálních předmětů soudu, neboť každá oblast se rozpadne na dvě podoblasti, v nichž něco buď pravdivě tvrdíme, nebo pravdivě popíráme – např. v první oblasti získáváme dělení na existující reálné a neexistující reálné předměty.

¹⁰ Tamt.

¹¹ Tamt.

¹² Tamt., s. 25.

Nereálné předměty nazývá Brentano *irrealia* a jejich bytí, dá-li se to tak říci, poměrně dlouho z výše uvedených důvodů připouštěl.

Je zajímavé a docela poučné, že v jistém období Brentano dokonce chvilkově opouštěl svou doktrínu, že všechny intencionální akty se rozličně vztahují pouze k *předmětům představ* a k ničemu dalšímu, a mezi *irrealia* přijal i *cosi*, co není představou prostředkovaným předmětem soudu, nýbrž jeho obsahem (*Urteilsinhalt*), který existuje pouze na úrovni soudu jakožto předmět druhého řádu a je tím, *co* soud posuzuje a s čím se tedy shoduje či neshoduje.

„Tak jako jména, stojí [soudové výpovědi] ve dvojitým vztahu, a sice a) k obsahu psychického fenoménu jako takového a b) k případným vnějším předmětům. Prvè představuje význam. Dotyčným fenoménem však v tomto případě není představa, nýbrž soud. Významem je posuzované jako takové (das Geurteilte als solche).“¹³

Tím Brentano v rámci své teorie vstoupil na půdu speciálních korelátů soudů, přičemž často neuvědoměle tápal mezi různými způsoby jejich interpretace. Někteří jeho žáci však měli záhy jasno a interpretovali Brentanův „posuzovaný obsah“ jako *stav věcí* (*Sachverhalt* – Stumpf, přes něj pak Husserl) či *objektiv* (Meinong). Stumpf tak v roce 1906 retrospektivně píše:

„Brentano již před třemi desetiletími ve svých přednáškách o logice zdůrazňoval, že soudům odpovídá specifický soudový obsah, který je třeba odlišit od obsahu [tj. předmětu] představ a který je jazykově vyjadřován vedlejšími větami uvozenými spojkou ‚že‘ (Dass-Sätze) a zpodstatněnými infinitivy.“

Z hlediska právě zmiňované Brentanovy nauky se zdá, že základním předmětem soudu je předmět představy, na němž se soud buduje, a posuzovaným předmětem je to, co o něm soud vypovídá, což je v Brentanově svérázném¹⁴ pojetí *bytí* či *nebytí* předmětu představy, takže např. předmětem soudu „Tento kuň je hnědý“ je hnědý kuň a souzeným předmětem (obsahem) je pak reálné bytí či nebytí hnědého koně. Tím získáváme *cosi* na způsob svérázného meinongovského univerza „objektivů“, z nichž všechny jsou nějaké, tj. mají se tak a tak, můžeme říkat, že *jsou*, a některé z nich navíc i skutečně *existují*.

Poměrně záhy po tom, co se seznámil s pracemi svých žáků, které do značné míry navazovaly na náznaky, které jim sám ve svých spisech a přednáškách poskytl, udělal si jasno i samotný Brentano. Teorie soudu postulující bytí ireálných korelátů jakéhokoliv druhu soudů je absurdní. Vedly jej k tomu argumenty, které jsou obsaženy v příslušných

¹³ Franz Brentano, *Logik*, manuskript EL80, 13.020. Za zpřístupnění přeepsaného rukopisu vřele děkuji R. Rollingerovi, Ph.D. ze Salzburžské univerzity. Tyto přednášky měly značný vliv jak na Husserlova, tak na Meinongovu teorii soudu.

¹⁴ Již jsem se zmiňoval o tom, že Brentano pokládá všechny typy soudů za soudy existenční. Vlastním „předmětem“ soudu je proto u Brentana tohoto období proto bytí či nebytí prostého či komplexního souzeného předmětu X (tj. *že X je* nebo *že X není*).

pasážích výboru Brentanových textů *Wahrheit und Evidenz*. Z různých Brentanových argumentů vybírám tři následující.

1.) Připustíme-li ireálné (ideální) stavy věcí, pak podle Brentana okamžitě získáme nekonečné množství velmi podivných entit, jestliže např. připustíme kromě konkrétního koně i věcný stav ve smyslu *bytí* tohoto koně, pak, jelikož souzený předmět se vždy může stát předmětem dalšího soudu, který jej posuzuje, dostaneme i *bytí bytí* tohoto koně, a opět i tento věcný stav *je* atd. do nekonečna, zároveň však neplatí opak, tj. kontradiktorický věcný stav neplatí, o čemž také můžeme pronést pravdivý soud, dostáváme tedy i *nebytí nebytí* tohoto koně, tento obsah se pak může stát předmětem dalšího pravdivého soudu, a tudíž dostáváme *bytí nebytí nebytí* tohoto koně atd. Je zajímavé, že Brentano měl za to, že nutnost připustit tyto entity působí dostatečně absurdně na to, aby o nich někdo vážně uvažoval, zatímco Meinongovi na tom nic divného nepřišlo a tyto entity podle všeho připouštěl. Schopnost akceptovat logicky nesporné, ale z hlediska každodenního rozumu neintuitivní teorie, je zjevně u různých filosofů velmi rozdílná.

2.) Na další problém upozorňuje Brentano v dopise z května 1916 a i on se týká teorií soudu, které chtějí z bytí či nebytí představovaného předmětu soudu činit předmět, tedy postulovat a reifikovat bytí a nebytí (... , že x je; ... , že x není) jako speciální vypovídání soudový obsah (*das Geurteilte als solche, Sachverhalt*). „Je neexistence masožravého koně univerzálie, jejíž případy jsou na různých místech – dejme tomu jeden v Praze, druhý v Curychu, anebo je tato neexistence sama individuem?“ Zdá se, že obě alternativy jsou stěží akceptovatelné, buď se totiž všude nacházejí exemplifikace univerzálie, již je v tomto případě nebytí masožravého koně, anebo se všude nachází individuální „fakt“ nebytí masožravého koně samého.¹⁵ Každý se může zamyslet (viz pozn. č. 15): Je-li neexistence masožravého koně univerzálie (obecný předmět), kolik případů neexistence masožravého koně je např. ve vašem bezprostředním okolí? Jeden, dva, deset, nekonečně mnoho? A může být na jednom místě více případů neexistence téže univerzálie? Není-li však všude exemplifikovaná univerzálie, pak je to jediný fakt neexistence, který „je“ všude jako jeden a tentýž, neboť na každém místě v prostoru lze tímto faktem nebytí verifikovat soud „masožravý kůň neexistuje“, popř. falzifikovat soud „masožravý kůň existuje“. Připustit takovouto všudypřítomnost se zdá jít proti veškerému našemu smyslu pro realitu. Dokonce si můžeme i bez ohledu na Brentana přisadit. Faktů neexistence toho či onoho, jestliže je připouštíme, je nekonečně mnoho, každé prostorové místo, ať už ho vymežíme jakkoliv, by tak podle všeho obsahovalo nekonečně mnoho individuálních exemplifikací nebytí toho či onoho, anebo nekonečně mnoho různých singulárních faktů neexistence toho či onoho. Brentano pak upozorňuje jako Quine (viz možný tlustý muž, možný holohlavý muž v pozn. 15) ještě na další podivnost, ovšem rozvíjí ji v poněkud jiném ohledu. Jestliže neexistence masožravého koně ručí za pravdivost věty masožraví koně

¹⁵ Velmi podobný argument proti jistým typům ireálií, konkrétně proti bytí možných jsoucen, používá i W. O. Quine (1980, s. 4): „Take, for instance, the possible fat man in the doorway; and again the possible bald man in that doorway. Are they the same possible man, or two possible men? How do we decide? How many possible men are there in that doorway?“

neexistují, a toto něco je jakožto *individuální* fakt zjišťováno pokaždé, když tento výrok ověřujeme, pak platí, že neexistence masožravého koně jaksí zahrnuje také neexistenci masožravého hřebce, masožravého arabského hřebce atd. Máme říci, že tato další implikovaná individuální fakta jsou částmi onoho prvního faktu. Jenže jak? O své zkušenosti se zastánci obdobných teorií Brentano napsal:

„Pak jsem se zeptal na povahu těchto částí. Máme je pokládat za část [časoprostorového] kontinua, nebo za část definice, jež se k individuu váže, nebo za rysy, které tím, že patří ke komplexní ideji, jsou zahrnuty v myšlení celku? Každá z těchto alternativ byla zjevně absurdní a oponenti se museli obracet k dalším fikcím, čímž se celá záležitost stala očividně monstrózním zmatením. A vynořují se i další obtíže: Je-li nebytí masožravého koně a nebytí okřídleného koně, pak by [individuální] nebytí masožravého okřídleného koně muselo být částí obou těchto individuí. Nemá však smysl s touto dialektikou pokračovat, polovina řečeného stačí k vykázaní toho, že jsme se ztratili ve světě chimér.“¹⁶

Zatímco přináležení takovýchto částí k prostoročasovému kontinuu by opět vedlo k podivnostem, které jsem právě zmiňoval, obtíže s analýzou komplexních *idejí* (pojmu) typu „nebytí předmětu x“ jsou zjevnější v následujícím bodě.¹⁷

3.) Třetí argument se týká připuštění existence *pojmu* negativních věcných stavů. Z hlediska tradičního dělení soudů platí, že negativní soud nepopírá existenci předmětů spadajících pod části *obsahu* představy, pozitivní tvrzení pak tvrdí i všechny části obsahu představy. Výrok „*Zpívající orl neexistuje*“ nepopírá ani existenci zpívání, ani orlů, výrok „*Zpívající orl existuje*“ tvrdí existenci všech částí představy. Zeptejme se nyní s Brentanem například, co udát jako *části* obsahu představy neexistence něčeho (kterou bychom, v případě že by existovala, mohli tvrdit či popírat), např. tvrzené *nebytí* psů? Je to dejme tomu *nebytí* savců, *nebytí* zvířat? Zjevně nikoliv. Anebo máme jít v řádu obecnosti níže a říci, že obsahem této představy je *nebytí* fenek, labradorů, kokršpanělů apod.? Zjevně nikoliv. Např. součástí věcného stavu nebytí labradorů není nebytí psů, ti přece mohou docela dobře existovat, i kdyby labradoři vyhynuli. Či vzato ještě z jiného úhlu: Zatímco analýza pojmu labrador nalezne pojem psa jakožto jeho logickou část (nadřazený druh), analýza pojmu nebytí labradora v něm logickou část, tj. pojem nebytí psa nenalezne. V posledku tak podle Brentana nejsme schopni udát vůbec žádnou akceptovatelnou část těchto typů faktů.¹⁸ „Znovu naléhavě varuji své mladé pražské přátele,“ psal Brentano do Prahy, kde díky působení jeho žáka Antona Martyho kritizovaná teorie kvetla, „aby neupadali do marných fikcí a vrátili se k dlouho

¹⁶ Franz Brentano (1916).

¹⁷ Nechávám na čtenáři, aby potíže s definicí neexistence něčeho pomocí neexistence něčeho dalšího promyslel samostatně.

¹⁸ Zdá se, že stejnou úvahu můžeme provést *mutatis mutandis* i s představou *nemožnosti* empirických pojmů, např. zpívajícího orla. Pojem nemožného zpívajícího orla neobsahuje jako svou část nemožného zpívajícího ptáka.

ustanovené psychologii.¹⁹

Neupadnout do marných fikcí je však mnohem těžší než se zdá, jak ukazuje složitý vývoj Brentanovy teorie soudu, která se chce bez ireálií obejít.

Reismus a pravda jako evidence

Viděli jsme, že sklon k přijetí ireálných entit je podle Brentana do značné míry důsledkem vyplývajícím z adekvační teorie pravdy, Brentano se proto pokouší teorii adekvace opustit. Využívá k tomu svou teorii dvojího předmětu intencionálního vztahu. Brentano jak známo tvrdil, že intence je vždy intencí něčeho, vždy však měl za to, že každá intence se vztahuje ke dvěma objektům, jednak ke svému předmětu (např. vidění k viděnému), a dále se v tomto vztahu k předmětu vztahuje také k sobě samé (např. vidění je kromě vědomí viděného i vědomím vidění samého, to však neznamená, že by se akt v této reflexi sám objektivoval, tj. činil ze sebe předmět svého „pozorování“).

Pozdní Brentano má však za to, že vztah aktu k sobě samému v sobě nutně zahrnuje existenci někoho (ať již jej ontologicky interpretujeme jakkoliv) vykonávajícího tento akt, protože akty jsou podle pozdního Brentana *akcidenty* reálně existujícího jsoucna, tj. akt vidění v posledku zahrnuje reálnou existenci někoho, kdo se k sobě vztahuje jakožto k „vidící realitě“, tj. existenci vidoucího.

Toto nutné svázání intencionálních „referentů“ vede k tomu, že podle Brentana je *vždy možné* všechny pravdy, které se „*modo recto*“ vztahují k svému předmětu, např. $2 + 2 = 4$, explicitně přeložit do intencionálního kontextu, ve kterém je k nim referováno „*modo obliquo*“, např. pokud pravdu tvrdím já, pak je pravda, že soudím, že $2 + 2 = 4$. Tento překlad mohu vykonat i ve vztahu k cizímu subjektu. Jestliže Karel tvrdí $2 + 2 = 4$, pak k němu mohu být vztažen jako k někomu, kdo soudí, že $2 + 2 = 4$. Přijmu-li, že $2 + 2$ je opravdu 4, pak jsem vztažen ke Karlovi jako *správně* soudícímu, že $2 + 2 = 4$. Jinými slovy, je sice pravda, že věta „Karel míní, že $2 + 2 = 4$ “ může být pravdivá bez ohledu na pravdivost věty vedlejší, věta „Karel *správně* míní, že $2 + 2 = 4$ “ však nikoliv. Pravdivost tedy podle Brentana *vždy implikuje* správnost souzení toho, kdo ji tvrdí. Není to však naopak? Brentano chce, abychom se zamysleli, zdali je možné, že přinejmenším v mnoha případech, kdy se nám zdá, že mluvíme o adekvaci aktů a objektů, které je mají činit pravdivými, mluvíme *pouze* o správnosti vykonaného souzení.²⁰ A nemáme, ptá se Brentano, mít s Descartem za to, že správnost soudu se zakládá v jeho *evidenci*, tj. nemáme akceptovat následující definici pravdy: „Pravdivý je soud, který tvrdí to, co tvrdí ten, kdo soudí s evidencí“? A pokud bychom namítli, že

¹⁹ Brentano (1930), dopis O. Krausovi z 24. září 1909.

²⁰ Uvědomme si, že Brentano na rozdíl od Husserla nevyužívá rozdíl symbolických a názorných představ, který jinak sám dobře zná (koneckonců jej od něj také Husserl přebral, o čemž se zmiňuje ve své *Filosofii aritmetiky*, in: Husserl 1891, s. 215), k *osvětlení* problému pravdy, nepoužívá tudíž rozdíl mezi tím, že tyto dva akty mohou mýnit tentýž předmět, avšak názorný akt jej míní v originále. Shoda pak může být husserlovsky chápána jako shoda předmětu tak, jak je míněn, s předmětem tak, jak se sám dává. Brentanova redukcionistická strategie si však kvůli výše zmiňovaným problémům adekvační teorie uchovává i navzdory omezenému pojmosloví svou inspirativní hodnotu.

soudy mohou být pravdivé, aniž by je někdo zrovna právě soudil, zdali tedy neplatí tato definice pravdy:

„Pravdivý je soud, který tvrdí to, co by také tvrdil evidentně soudící.“²¹

K podrobnějšímu vysvětlení je proto třeba přibrat teorii evidence. K. Kraus píše v předmluvě k Brentanovu *Wahrheit und Evidenz*:

„Podle našeho pojetí je pojem ‚toho, co je v sobě oprávněné‘ = ‚toho, co je zcela správné‘ = ‚názorného soudu‘ ... čerpán bezprostředně z názoru a, jak tomu je obecně s pojmovými určeními, získáváme jeho podstatný znak při srovnání se soudy, které tento znak postrádají.“²²

Pravdu tak v pozdějším brentanovském pojetí nelze vytrhnout z *epistemické* problematiky *přístupu* k ní. Brentano se tak přidává k modernímu, kritickému přístupu k povaze pravdy. Pravdy, které nikdo principiálně nemůže soudit, neexistují. Nahlíženo z této stránky je možné pokusit se definovat pravdu epistemologicky, a sice tak, že pojem pravdy není myslitelný bez implicitního odkazu k pojmu evidence. Již mladý Brentano se o několik takových definic pokusil.

„Pravdu může člověk také určit jako poznávající soud (a může ji ozřejmit příklady různých modů souzení).“²³

Poznávající soud můžeme označit jako *evidentní* soud. Brentano tady podobně jako později mladý Husserl chápe v návaznosti na descartovskou tradici evidenci zejména jako typ *názoru* zajišťující absolutní jistotu pravdivosti soudu.²⁴ Tímto způsobem se může také bránit námitkám z psychologismu. Jestliže evidentně *nazírám* např. inkluzi části v celku, pak také podle Brentana s jistotou vím, že evidence kontradiktorického soudu je absolutně nemožná. Bohužel otázku, co je to názorná evidence sama, a především jak se to má s evidencí v případě smyslového vnímání „vnějšího“ světa, Brentano příliš nerozebírá. Evidenci Brentano nejčastěji připouští u vnitřního vnímání, v němž dle něj dochází k identitě poznávajícího a poznávaného, a u axiomatického poznání, v němž podle Brentana nahlížíme inkluzi jednoho určení v jiném – proto také odmítá pojetí evidence jako slepého kauzálního následku faktických mentálních stavů. Jelikož platnost zákona sporu je podle Brentana sama evidentní (v posledku u Brentana stojí na právě zmiňovaném nedokazatelném *náhledu*, že soud, který popírá to, co tvrdí soud evidentní, nemůže být sám evidentní), je dále možné v oblasti logických pravd vynášet i *evidentní* negující soudy, tj. mít „názor“ neexistence např. kulatého čtverce, což samozřejmě znamená jen, že ten, kdo tvrdí kulatý čtverec, tvrdí v implikaci platnost

²¹ Brentano (1930, s. 139).

²² Brentano (1930, s. XXIV).

²³ Brentano, Manuskript M96, citováno podle Chrudzimski (2004, s. 76).

²⁴ Abychom byli přesnější: Pojetí evidence orientované na pojem absolutní (apodiktické) jistoty zajištěné naprostou adekvací mezi míněným a daným předmětem soudu, či subjektivně řečeno: mezi míněním a vyplněním mínění, zastával Husserl zejména v rané fázi svého vývoje. Od tohoto ideálního pojmu zprvu odlišoval evidenci ve volnějším smyslu, která připouští stupňování. K tomu viz Husserl (1992, § 38). Později se však k možnosti apodiktické evidence stavěl kriticky, srov. Husserl (2007, § 59).

dvou kontradiktorických výroků, tj. evidentní spor. *Poznáváme* zde tedy nutnou nepravdivost soudu, tj. že to, o čem soud vypovídá, že je, nutně není. Jak je to však s negujícími soudy v běžném smyslu soudů o „vnější“ empirické skutečnosti?

Zvažme nyní soud „Čert neexistuje“. Podle Brentana platí, že pokud tuto větu tvrdím, vztahuji se intencionálně k reálnému objektu, tím je však ten, kdo popírá existenci čerta (což mohu být i já sám), neboť k neexistenci čerta se nelze vztahovat, tj. tvrdím, že existují lidé, kteří čerta popírají, nikoliv že existuje jakýsi záhadný fakt jeho nebytí, s nímž se soud shoduje. Tohoto (čerta) popírajícího zároveň afirmuji jako správně soudícího. V *tomto případě* neznamena však podle všeho správnost *jako taková* ani náhled danosti nějakého „předmětu“ (např. faktu nebytí), ani náhled vnitřního sporu v tvrzení, že „Čert existuje“, nýbrž to, že evidence opaku je nemožná. Nemožnost opaku zde znamená, že popírám existenci, či možnost existence, soudícího vědomí, které soudí s *evidencí*, že čert je. To, že tyto soudy popírají možnost evidence opaku, neznamena, že popírané souzení s *evidencí* je *fakticky* nemožné. U celé široké třídy soudů vyjadřujících neexistenci rozmanitých empirických objektů vnější skutečnosti²⁵ se samozřejmě nedá možnost evidence opaku nikdy dopředu vyloučit, tyto soudy jsou falzifikovatelné, jenže v případě falzifikace nebylo původní souzení nikdy *správné*, a tudíž nikdy existenci někoho, kdo soudí s *evidencí* o tomtéž opak, nevylučovalo, nemohu totiž smysluplně tvrdit, že čert neexistuje, a přesto je možné, že ho někdy někdo potká. Takové tvrzení propojující tvrzení pravdivosti s možností evidence opaku je zjevně sporné. Pokud ho totiž někdo potká, tj. má čerta evidentně daného (ať již to v případě tohoto empirického tvrzení znamená cokoli), čert existuje a můj soud byl a je nepravdivý. Jestliže někdo říká, že u negativních empirických soudů nelze nikdy vyloučit, že se někomu ukáže opak, a totéž platí i pro popření čerta, pak nezpochybňuje Brentanovu vazbu pravdy na *evidenci*, říká pouze, že u této třídy soudů je na rozdíl od jiných typů soudů vždy možný omyl. Správné negující empirické soudy o vnější skutečnosti by tak díky své *evidenci* vylučující povaze v jistém smyslu „parazitovaly“ na soudech afirmativních. Na jednom ze vzácných míst, v nichž Brentano o této třídě soudů hovoří, říká o větě „Kentaur neexistuje“:

„O pozitivní shodu s věcí se jedná snad v případě afirmativních soudů v přítomném čase, zatímco pro negativní soudy v přítomném čase postačuje, že neexistuje žádná disharmonie, která by se např. při popírání kentaura naskytla, kdyby kentaur ve vlastním smyslu existoval.“²⁶

Taková disharmonie se však může vždy objevit.

Mutatis mutandis platí totéž i u afirmujících existenčních soudů o vnější skutečnosti, u nichž není nikdy vyloučeno, že se jejich *evidence* „rozplyne“, byť se „zatím shodují“. Pokud se naopak v souladu s Brentanovým konečným stanoviskem chceme úplně vyhnout mluvě o shodě, pak pravdivost negativních soudů vylučuje možnost *evidentní afirmace* předmětu (resp. existenci někoho evidentně afirmujícího

²⁵ Brentano celý život tvrdil, že v oblasti vnitřního vnímání lze vynášet pravdivé soudy s jistotou.

²⁶ Brentano (1924a, s. 161).

předmět). Evidentní afirmace je pak u Brentana, navzdory scházejícímu pojmosloví, založena ve *způsobu představování* předmětu (ve způsobu danosti předmětu), nikoliv ve shodě soudu na jedné straně a věci na straně druhé. Na rozdíl od Husserla byl však Brentano příliš zaujat descartovskou problematikou absolutně jisté pravdy, než aby skrze analýzy různých typů evidence teoreticky rozvinul relace vztahu mezi pravdivostí a nepravdivostí soudů o různých ontologických oblastech a epistemickou jistotou či nejistotou, které tyto oblasti (zejména empirická oblast předmětů vnějšího vnímání) připouští. Navíc bychom mohli Brentanovi namítnout, že se zde míchají dvě zcela odlišné věcné situace. Je něco jiného na základě analýzy pojmu pravdy nazít, že *pokud* je má věta pravdivá, *pak* ten, kdo popírá můj soud, nutně nesoudí s evidencí, popř. neříká to, co by říkal subjekt soudící s evidencí, a je něco úplně jiného s evidencí soudit, že soud je pravdivý, a tedy také evidentně soudit, že opak *A je nemožný*, tj. že opačný soud nutně není a nemůže být evidentní. Zdá se, že v případě popírajících empirických soudů o vnější zkušenosti můžeme pravdu jen *nárokovat* a stanovovat, jaká disharmonie nemůže nastat, je-li *nárok správný*. Falzifikujeme jej pak tím, že se ona disharmonie stane evidentní. Co u Brentana znamená, že, zohledníme-li jeho pozdní definici pravdy, v případě negativních empirických soudů soudíme pravdivě, jestliže soudíme s evidencí či tak, jak by soudil evidentně soudící, není však bez dalších analýz toho, co *zde* vlastně znamená evidence, dostatečně pochopitelné.²⁷

S vědomím těchto „regionálních“ nejasností se nyní obrátíme ke shrnutí Brentanovy strategie v otázce pravdy. Kritika korespondenční teorie pravdy přivedla Brentana ke snaze po redukci všech podivných korelátů soudů, s nimiž se mají soudy shodovat. Brentano vždy usiluje o prokázání toho, že všechny naše akty se vztahují výhradně k reálným objektům (k intencionálním individuálním bytostem a jejich vlastnostem, popř. k neintencionálním individuálním předmětům a jejich vlastnostem). Soudy jsou dále nutně a jedině tím, co pronáší či může pronášet reálný soudící subjekt. Je-li soud pravdivý, tvrdí to, co tvrdí ten, kdo soudí s evidencí. Je-li soud nepravdivý, tvrdí opak a evidentní být nemůže. Co znamená negující soud o empirických předmětech, je poněkud nejasné. Evidenci Brentano nejčastěji vztahuje k danosti jednoho pojmového určení v druhém (zjišťujeme analýzou) a k identitě poznávajícího s poznávaným (zjišťujeme v reflexi na vlastní intencionální akty). Pozici vedené touto strategií říká *reismus*. Reálný předmět = individuální psychický či fyzický předmět.

„A tak všeobecně platí, že psychickým vztahům se nikdy nedávají jakožto objekty věci, které souborně nespádají pod pojem reálného. Ani přítomnost, ani budoucnost, ani minulost, ani přítomné, ani budoucí, ani minulé, ani existence, ani neexistence, ani existující ani neexistující, ani nutnost, ani nenutnost, možnost a nemožnost, ani nutné a nenutné, možné a nemožné, ani pravda, ani nepravda, ani pravdivé a nepravdivé, ani dobro a zlo, ani

²⁷ Tvrdit, že soudy o vnější skutečnosti nejsou nikdy evidentní, a proto v jejich případě nelze mluvit o pravdivosti či nepravdivosti, popř. je všechny označit za nepravdivé, by bylo příliš extrémním tvrzením, které by koneckonců neodpovídalo ani duchu Brentanovy karteziánské inspirace. Brentano jako kdyby přejal pojem pravdy založený na pojmu absolutní jistoty z nahlédnutí, aniž by se jej snažil argumentačně obnovit pro oblast „vnější skutečnosti“.

dobré a zlé, ani tzv. skutečnost (*energeia*), ani forma (*eidos*), o nichž hovoří Aristotelés a kterým v řeči odpovídají abstrakta jako červeň, tvar, lidská přirozenost, ani objekty jakožto objekty, jako např. uznané, představované, popírané, nenáviděné, se nikdy nemohou stát, tak jako to, co je reálné, tím, k čemu se jakožto k předmětu vztahujeme.²⁸

Ve všech případech, kde máme pocit, že se subjekt či predikát výpovědi vztahuje na něco ireálného, by podle Brentana mělo jít ukázat, že tyto výpovědi lze přeformulovat tak, aby se vztahovaly pouze na reálné věci.

Ireálné věci jsou fingované entity a jejich jména gramatické fikce, které jsou podle Brentana nanejvýš užitečné, neboť velmi často usnadňují a podporují výkon myšlení, svádějí však, pokud jsou brány vážně, k falešné metafyzice. Toto pojetí vedlo Brentana k ostrému odmítání Husserlovy fenomenologie a Meinongovy teorie předmětů (*Gegenstandstheorie*), které podle Brentana tyto fikce hypostazují a beznadějně se do nich zaplétají, např. v pojmu věcných stavů či ideálních významů.

Kritika brentanovského přístupu

Byť mnoho z námitek, které Brentano proti existenci ireálných objektů, zejména věcných stavů, uvádí, stojí za promyšlení, vyvolává jeho přístup i další řadu otázek. Jedna se podle mě přímo týká jeho epistemické formulace pravdy. Ta má mimo jiné ukázat, že přijetí ideálních stavů věcí je zbytečné. Brentano byl solidně obeznámen s dílem Bernarda Bolzana, z něhož přebíral zejména kritiku Kantovy filosofie. Bolzano tvrdil existenci tzv. pravd o sobě, jež platí bez ohledu na to, jestli je někdo soudí či nazírá. Pravda „Země je třetí planeta od slunce“ platila podle Bolzana i před výskytem inteligentních bytostí. Tato představa je však podle Brentana zavádějící, v případě právě jmenované pravdy ve skutečnosti míníme, že ten, kdo by tenkrát správně soudil, by soudil s ohledem na předmět a jeho uznání či popření stejně jako my, kteří (dnes) soudíme na základě evidence. I v ostatním je zjevné, že pokud má být Brentanova definice pravdy smysluplná, musí být vázána na pouhou *možnost* evidentního soudu, vždyť je mnoho pravd, které aktuálně nikdo nezná či právě nemůže nahlédnout s evidencí, jak sám Brentano a jeho žáci ustavičně zdůrazňují. Možnost je však podle Brentana ireální entitou. Je však „možné“ *tuto* možnost redukovat na tvrzení o reálných jsoucnech? Zajisté nikoliv, vždyť at' ji zredukujeme na tvrzení o reálných jsoucnech, jak chceme, bude tato redukce *pravdivá*, a to znamená, že by platila i v době, kdy ji nikdo nenahlížel, kdy by ji jen někdo nahlédnout *mohl*, čímž zřejmě upadáme do bludného kruhu. Dovoluji si čistě intuitivně tvrdit, že vypuzení této ideální možnosti z ideje pravdy bude velmi složitý úkol, minimálně by vedl k drastické reformulaci Brentanovy konečné definice pravdy, a je zvláštní, že ani u Brentana, ani u jeho žáků není nijak uchopen – tato jednoduchá námitka se, nakolik je mi známo, nevyskytuje ani v literatuře k Brentanovi. Totéž by *mutatis mutandis* platilo i pro vysvětlení, které by se snažilo možnost evidence nahradit pouhou nemožností tvrdit s evidencí opak (jestliže je naše věta pravdivá).

²⁸Brentano (1924a, s. 162–163).

Druhý problém, který bych uvedl, je mnohem obecnější a týká se problému „identické“ intencionality. Brentanův žák Husserl vycházel v jisté významné části svých *Logických zkoumání* z jednoduchého konstatování toho, že zatímco jednotlivé objektivující akty jsou vždy reálné, a tedy numericky rozdílné, význam těchto aktů může být stejný, což podle Husserla dokazuje opakování stejného, kontextově nepodmíněného výrazu, např. „ $2 + 2 = 4$ “. Husserl proto postuloval ideální význam (intencionální podstatu aktu) jako garanta této identity. Pokud však spolu s Brentanem takovéto ideální, nadčasové garanty odmítneme, můžeme se oprávněně ptát, jaké prostředky Brentanova filosofie pro řešení uvedeného problému nabízí, a pokud jej odmítá, na základě jakých argumentů. Na žádný z těchto dotazů nelze, pokud je mi známo, nalézt u Brentana žádnou konkrétní odpověď, možnost specificky identických významuplných aktů je podle všeho prostě předpokládána a brána jako samozřejmá. Takovýto dogmatismus však přes v mnohém trefnou kritiku ideálních entit zůstává sám neplodný, přinejmenším potud, dokud sám „vylévá s vaničkou i dítě“.

Literatura:

- Aristoteles (2003): *Metafyzika*. Přel. Antonín Kříž, Rezek, Praha.
- Brentano, F. (1874): *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Duncker und Humblot, Lipsko.
- (1916): „Dopis F. Hillebrandovi z 26. května.“ In Brentano (1930).
- (1924): *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Ed. Oskar Kraus, 3 vols. Leipzig: Meiner.
- (1924a): „Beilage.“ In Brentano (1924).
- (1930): *Wahreit und Evidenz*. Meiner, Lipsko.
- *Logik*. Manuskript EL80.
- (2004): Manuskript M96. Citováno podle Chrudzinski (2004).
- Husserl, E. (1891): *Philosophie der Arithmetik*. Pfeffer, Halle.
- (1992): *Logische Untersuchungen II/II*. Meiner, Hamburg.
- (2007): *Formální a transcendentální logika*. Přel. J. Pechar a kol., Filosofia, Praha.
- Chrudzinski, A. (2004): *Die Ontologie Franz Brentanos*. Kluwer, Berlin.
- Quine, W. V. O. (1980): „On What There Is.“ In W. O. Quine, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Harvard, s. 1-19.
- Tugendhat, E. (1975): „Existence in Space and Time.“ *Neue Hefte für Philosophie* 8: 14